LIETUVOS RESPUBLIKOS
SMURTINIAIS NUSIKALTIMAIS PADARYTOS ŽALOS KOMPENSAVIMO ĮSTATYMO NR. X-296 1, 7 IR 12 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO
AIŠKINAMASIS RAŠTAS

1. Įstatymo projekto rengimą paskatinusios priežastys, įstatymo projekto tikslai ir uždaviniai

Įstatymo projekto rengimą paskatino poreikis sustiprinti pagalbą smurtinių nusikaltimų aukoms, efektyviau panaudojant Nukentėjusių nuo smurtinių nusikaltimų asmenų fondo (toliau – Fondas) sukauptas lėšas.

2020–2025 m. Fondo sukauptos pajamos išaugo daugiau nei 4 kartus (nuo apie 0,95 mln. Eur iki apie 4,0 mln. Eur), tačiau kompensacijoms panaudojama tik apie penktadalis lėšų, todėl susidaro reikšmingas nepanaudotų lėšų likutis (2025 m. pabaigoje – apie 3,7 mln. Eur). Fondo pajamos nuolat augo nuo pat jo įsteigimo 2009 m. ir jos augs toliau, nes Lietuvos baudžiamosios justicijos sistema ir teismų praktika nukreipta į kuo platesnį būtent baudžiamojo poveikio priemonių, kaip alternatyvos laisvės apribojimui, taikymą. Susiklosčiusi situacija rodo, kad esamas teisinis reguliavimas neužtikrina efektyvaus Fondo lėšų panaudojimo.

Atsižvelgiant į tai, kad Fonde kasmet susidaro nepanaudotų lėšų likutis, įstatymo projektu siūloma stiprinti Fondo programos vykdytojo potencialą, plėsti kokybiškų paslaugų smurtinių nusikaltimų aukoms spektrą ir padidinti kompensacijų aukoms dydžius.

Įstatymo projekto aktualumą sustiprino pastaruoju metu viešojoje erdvėje didelio atgarsio sulaukę galimo seksualinio smurto prieš nepilnamečius atvejai. Šie atvejai dar kartą atkreipė dėmesį į ypatingą smurtinių nusikaltimų aukų pažeidžiamumą ir valstybės pareigą užtikrinti ne tik veiksmingą baudžiamąjį persekiojimą, adekvačias žalos kompensavimo priemones, bet ir prieinamą bei kvalifikuotą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Įstatymo projektu taip pat tobulinamas Fondo administravimo sąnaudų padengimo mechanizmas, numatant galimybę jas dengti ne iš valstybės biudžeto lėšų, tačiau iš Fondo pajamų, kaip tai daroma kitų valstybės valdomų fondų. Visos Fondo administratoriaus patiriamos sąnaudos (pavyzdžiui, bylinėjimosi ir priverstinio vykdymo išlaidos vykdant regresą, dokumentų vertimai) turi būti dengiamos iš Fondo lėšų.

Įstatymo projektu siūlomos priemonės yra itin aktualios stiprinant kompleksinę pagalbą nusikaltimų aukoms. Projektu, be kita ko, sudaromos teisinės prielaidos Fondo lėšomis finansuoti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, kai tokia pagalba teikiama nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims baudžiamajame ar civiliniame procese, taip pat finansuoti specialiuosius mokymus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje. Tokiu būdu stiprinamos galimybės užtikrinti, kad ypač pažeidžiami nukentėjusieji gautų jų poreikius ir konkrečių bylų specifiką atitinkančią kvalifikuotą teisinę pagalbą.

Kartu Įstatymo projektu siūloma didinti maksimalius kompensacijų dydžius nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims. Šiais pakeitimais siekiama geriau atliepti fizines, psichologines, socialines ir turtinės nusikaltimo pasekmes bei sustiprinti valstybės teikiamos pagalbos veiksmingumą. Paskutinį kartą kompensacijų dydžiai buvo didinami 2024 m., prieš tai jie nebuvo keičiami nuo įstatymo įsigaliojimo 2009 m.

Pažymėtina, kad nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų teisių ir interesų apsaugai būtina ne viena atskira priemonė, o veiksminga pagalbos sistema, apimanti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. 2026 m. birželį priimtos atnaujintos Nusikaltimų aukų teisių direktyvos (ES) 2026/1472, kurios 22 konstatuojamojoje dalyje aiškiai pažymima, kad teisė į veiksmingą ir kvalifikuotą teisinę pagalbą yra esminė siekiant užtikrinti veiksmingą nukentėjusiųjų dalyvavimą baudžiamajame procese. XXI Vyriausybės programos 532 p. numatytas siekis didinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumą.

Įstatymo projekto tikslas – sudaryti teisines prielaidas efektyvesniam ir platesniam Fondo lėšų panaudojimui, stiprinant nukentėjusiųjų nuo smurtinių nusikaltimų teisių apsaugą, užtikrinti kompensacijų proporcingumą atsiradusiai žalai ir ekonominei situacijai.

Įstatymo projekto uždaviniai:

1. išplėsti Fondo lėšų naudojimo paskirtį;
2. sudaryti galimybes finansuoti su nukentėjusiųjų teisių gynimu susijusias išlaidas;
3. užtikrinti racionalų ir subalansuotą lėšų panaudojimą;
4. padidinti žalos kompensavimo dydžius.

2. Įstatymo projekto iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai

Įstatymo projektą parengė Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinio atstovavimo grupės vadovas Ričard Dzikovič (mob. tel. +370 602 66973, el. p. ricard.dzikovic@tm.lt).

3. Dabartinis įstatymo projekte aptartų teisinių santykių reguliavimas

Fondo programa skirta kompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytą žalą ir užtikrinti valstybės pagalbą nukentėjusiems asmenims. Tačiau galiojantis teisinis reguliavimas faktiškai leidžia Fondo lėšas naudoti tik žalos kompensavimui. Šiuo metu Fondo lėšos negali būti naudojamos Fondo administravimo išlaidoms (įskaitant bylinėjimosi, vykdymo proceso ir dokumentų vertimo išlaidas), nors tokią galimybę numato kitus valstybės valdomus fondus reguliuojantys įstatymai, padengti ar stiprinti Fondo programos vykdytojo kitas pagalbos nukentėjusiems priemones (pavyzdžiui, valstybės garantuojamą teisinę pagalbą).

Nuo 2026 m. sausio 1 d. Fondo administravimas perduotas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai, kuri teikia kompleksines paslaugas nukentėjusiems vieno langelio principu. Nepaisant to, su Fondo administravimu ir nukentėjusiųjų atstovavimu susijusios išlaidos dengiamos iš kitų valstybės biudžeto asignavimų, o Fondo lėšos lieka nepanaudotos. Fondo lėšos negali būti naudojamos kitoms VGTPT nukentėjusiems teikiamoms paslaugoms apmokėti.

Pastaraisiais metais Fondo pajamos reikšmingai išaugo ir didėjantis nepanaudotų lėšų likutis negali būti panaudotas sprendžiant realias problemas, o VGTPT dėl nepakankamo finansavimo susiduria su sunkumais net dengiant bazines fondo administravimo išlaidas. Atsižvelgiant į tai, atsirado poreikis užtikrinti efektyvesnį Fondo sukauptų lėšų panaudojimą.

Galiojantis įstatymas nustato fiksuotus neturtinės žalos kompensacijų dydžius, išreikštus bazinėmis socialinėmis išmokomis (BSI), kurie diferencijuojami pagal smurtinio nusikaltimo pobūdį ir nukentėjusio asmens patirtos žalos sunkumą. Kompensacijų dydžiai siejami su tokiais kriterijais kaip sveikatos sutrikdymo mastas (sunkus ar nežymus), fizinio skausmo sukėlimas ar kiti smurtinio nusikaltimo padariniai. Praktikoje pastebima, kad galiojantis teisinis reguliavimas ne visuomet pakankamai padengia nukentėjusių asmenų, ypač pažeidžiamų visuomenės grupių (nepilnamečių ar asmenų, praradusių nedarbingumą ar patyrusių sveikatos sužalojimus, praradusių maitintoją) praradimus. Paskutinį kartą šie dydžiai buvo keičiami 2024 m., prieš tai jie nebuvo keičiami nuo įstatymo įsigaliojimo 2009 m.

4. Siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir laukiami teigiami rezultatai

Įstatymo projektu siūloma išplėsti Fondo lėšų naudojimo paskirtį, nustatant, kad jos gali būti naudojamos ne tik žalos kompensavimui, bet ir Fondo administravimo išlaidoms padengti, įskaitant bylinėjimosi, vykdymo proceso bei regreso įgyvendinimo išlaidas. Taip pat siūloma nustatyti, kad Fondo lėšos gali būti naudojamos valstybės garantuojamai teisinei pagalbai finansuoti, kai tokia pagalba teikiama nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, taip pat finansuoti specialiuosius mokymus valstybės garantuojamos teisinėms pagalbos srityje.

Fondo administravimo funkcijas perdavus VGTPT pirmaisiais administravimo metais patirta 21 655 Eur vykdomųjų bylų administravimo išlaidų. Šios išlaidos susidarė dėl Fondo programos vykdytojo pasikeitimo ir su tuo susijusio kreditoriaus pakeitimo vykdymo procese. Dėl šių aplinkybių antstoliai Fondo programos vykdytojui pateikė daugiau kaip 2 000 sąskaitų už vykdomųjų bylų administravimą ir kitus vykdymo procese atliktus veiksmus. Pažymėtina, kad toks išlaidų dydis yra vienkartinio pobūdžio ir tiesiogiai susijęs su Fondo administravimo funkcijų perdavimu. Todėl paskesniais metais vykdomųjų bylų administravimo išlaidų poreikis neturėtų būti reikšmingas ir preliminariu vertinimu, neturėtų viršyti kelių šimtų eurų per metus.

Vykdydamas pareigą, nustatytą Įstatymo 19 straipsnio 2 dalyje, Fondo programos vykdytojas pirmaisiais administravimo metais patyrė 740 Eur išlaidų dokumentų vertimo paslaugoms. Šios išlaidos buvo susijusios su procesinių dokumentų ir sprendimų vertimu vykdant regreso teisę bei informuojant užsienio valstybių piliečius. Atsižvelgiant į tai, kad dokumentų vertimo poreikis ankstesnių metų praktikoje pasitaikė vidutiniškai 1–2 kartus per metus, prognozuojama, jog išlaidų poreikis šiam tikslui neturėtų viršyti kelių šimtų eurų per metus.

Įstatymo projekte numatytam tikslui finansuoti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, kai ši pagalba teikiama nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, pirminiais skaičiavimais galėtų būti skiriama iki 900 tūkst. Eur, o specialiems mokymams iki 50 tūkst. Eur per metus.

Pažymėtina, kad įstatymo projekte nustatomas finansinis saugiklis – šioms papildomoms išlaidoms gali būti skiriama ne daugiau kaip 30 procentų Fondo metinių įplaukų (įstatymui įsigaliojus, galės būti panaudota iki 40 proc. sukauptų lėšų), užtikrinant, kad pagrindinė Fondo paskirtis – žalos kompensavimas – išliktų prioritetinė, o Fondas turėtų atsargą (finansinę pagalvę). Fondo programos vykdytojas privalo užtikrinti, kad liktų pakankamai lėšų kompensacijoms mokėti. Taip pat nustatytas papildomas saugiklis - pareiga Fondo programos vykdytojui planuoti lėšų panaudojimą kalendorinių metų ketvirčiais.

Atsižvelgiant į tai, kad Fonde kasmet susidaro nepanaudotų lėšų likutis, įstatymo projektu siūloma didinti žalos kompensacijų dydžius visiems nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims. Siūlomu teisiniu reguliavimu siekiama užtikrinti kompensacijų proporcingumą patirtai žalai ir ekonominėms sąlygoms, kadangi šiuo metu galiojantys dydžiai (paskutinį kartą keisti 2024 m., o prieš tai jie nebuvo keičiami nuo įstatymo įsigaliojimo 2009 m.) ne visuomet pakankami kompensuoti fizines, psichologines, socialines ar turtines pasekmes. Papildomas Fondo programos lėšų poreikis sudarytų apie 120 tūkst. Eur per metus.

Įstatymo projektu numatomas neturtinės žalos kompensacijų didinimas, orientuotas į visų grupių asmenis, kurie patyrė žalą. Toks valstybės biudžeto lėšų nukreipimas laikytinas pagrįstu, proporcingu ir atitinkančiu socialinio teisingumo principą, užtikrinant racionalų valstybės finansinių išteklių paskirstymą.

Taigi apibendrinus numatomi teigiami Įstatymo projekto rezultatai:

1. efektyvesnis Fondo lėšų panaudojimas;
2. sustiprintas Fondo programos vykdytojo pajėgumas;
3. pagerintas teisinės pagalbos prieinamumas nukentėjusiems;
4. užtikrintas kompleksinis pagalbos modelis;
5. sustiprinta smurtinių nusikaltimų aukų teisių apsauga.

5. Galimos neigiamos priimto įstatymo pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Priėmus įstatymo projektą, neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimtas įstatymas turės kriminogeninei situacijai, korupcijai

Priimtas įstatymas neturės įtakos kriminogeninei situacijai ir korupcijai. Atliktas projekto antikorupcinis vertinimas, be pastabų.

7. Kaip įstatymo įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai

Teikiamo įstatymo projekto įgyvendinimas nenumato įtakos verslo sąlygoms ir jo plėtrai.

8. Ar įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams

Įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams.

9. Įstatymo inkorporavimas į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios

Įstatymo inkorporavimui į teisinę sistemą kitų teisės aktų priimti, pakeisti ar pripažinti netekusiais galios nereikės.

10. Ar įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymo projekto sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka

Įstatymo projektas parengtas laikantis Valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų ir atitinka bendrinės lietuvių kalbos normas.

11. Ar įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus

Įstatymo projektas neprieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms ir Europos Sąjungos teisei

12. Jeigu įstatymui įgyvendinti reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, - kas ir kada juos turėtų priimti

Šiam įstatymo pakeitimui įgyvendinamųjų teisės aktų priimti nereikės.

13. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymui įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti

Priėmus siūlomus pakeitimus, nereikės skirti papildomų lėšų iš valstybės ar savivaldybės biudžeto.

Numatoma, kad dalis išlaidų, kurios šiuo metu dengiamos iš valstybės biudžeto asignavimų (pavyzdžiui, su Fondo administravimu susijusios bylinėjimosi ir vykdymo išlaidos, taip pat valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidos nukentėjusiesiems), galės būti finansuojamos iš Fondo lėšų.

Papildomų valstybės lėšų siūlomam pakeitimui, kiek tai susiję su kompensacijų dydžių didinimu, taip pat nereikės, atsižvelgiant į tai, kad Fonde susidaro reikšmingas nepanaudotų lėšų likutis.

Atsižvelgiant į tai, tikėtina, kad bus sutaupoma valstybės biudžeto lėšų arba sumažės poreikis tokioms išlaidoms finansuoti iš valstybės biudžeto ateityje.

14. Įstatymo projekto rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados

Įstatymų projektų rengimo metu specialistų vertinimų ir išvadų nebuvo gauta.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis

Reikšminiai įstatymo projekto žodžiai, kurių reikia šiam projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą: „nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondas“, „smurtiniai nusikaltimai“.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai

Nėra.